

Robbe Vandersmissen
& Daan Vandenhaute

Som eld och vatten?

En analys av det samtida svenska litterära
förlagsfältets struktur

Nästan ett kvarts sekel har gått sedan den franske sociologen Pierre Bourdieu 1999 publicerade sin analys av det franska litterära förlagsfältet, en av sina sista empiriska artiklar i tidskriften *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*. I sin analys poängterar Bourdieu att fältets autonomi alltmer hotas av marknadens heteronoma logik, samtidigt som han observerar att de analyserade förlagen delar en rad fältspecifika egenskaper som gör att de på ett systematiskt och begripligt sätt förhåller sig till varandra.¹

Det är särskilt den sista aspekten som vi tar fasta på i det här kapitlet. Syftet är att utifrån ett fältanalytiskt perspektiv empiriskt analysera den samtida svenska förlagsvärlden. För trots att svenskan är ett litet språkområde och att den svenska bokmarknaden utifrån ett internationellt perspektiv är relativt liten finns det många förlag i Sverige. De kan delas in på olika sätt: utifrån utgivningsprofil, idéinriktning, marknadsorientering, ägarförhållanden, storlek, och så vidare. Men indelningar av detta slag är reduktionistiska och skapar metodiska och praktiska bekymmer.² I och med att modeller och klassifikationsprinciper aldrig fullt ut fångar verkligheten uppstår frågan om det går att kartlägga förlag på ett annat sätt. Vill man förstå bredden

och maktförhållandena i den svenska litterära förlagsvärlden är det viktigt att ta hänsyn till olika variabler samtidigt genom att studera fältets struktur och individernas positioner och relationer i den.

Med Bourdieus studie som metodologisk inspirationskälla vill vi i det här kapitlet pröva om det med hjälp av multipel korrespondensanalys (MCA) går att komma fram till en meningsfull analys av dagens svenska förlagsvärld, som ger insikter i hur förlagen förhåller sig till varandra. Går det att observera systematiska skillnader eller likheter mellan förlagen i fråga om ekonomisk och symbolisk betydelse? Kan man frilägga olika motiv och drivkrafter i deras verksamhet? Och hur kan vi förstå dessa konstellationer?

EN BOKMARKNAD I RÖRELSE

Studier om förlagsvärldens strukturella förändringar visar en ökad tendens mot polarisering. Å ena sidan ett litet antal stora förlagsgrupper och mediekonglomerat som tar över allt fler led i utgivningskedjan, ibland i helt andra branscher. Å andra sidan ett stort antal små- och mikroförlag, tillfälliga utgivare och egenutgivare.³ De medelstora förlagen har i hög utsträckning införlivats i större förlagsgrupper eller lagts ned. Litterära marknader världen över har blivit mer konkurrensfyllda och försäljningssiffror, resultatrapporter och andra metadata har blivit exaktare och viktigare än någonsin.⁴ Samtidigt har det aldrig tidigare varit enklare att hoppa över förlagen och ge ut en bok själv eller med hjälp av externa utgivningstjänster.⁵ I takt med och som en följd av att så pass många bär på bokdrömmar har det dykt upp ett brett utbud av instanser inom det som har kallats för den litterära rådgivningsindustrin. Exempel är inrättandet av olika typer av skrivarkurser på (folk)högskolor och universitet runt om i landet, en ökande utgivning av manualer om skrivande samt uppkomsten av skrivpedagoger, med mera.⁶

Utvecklingen skisserad ovan är visserligen inte ny. Marknaden har genomgått betydande förändringar under de senaste årtiondena, särskilt sedan 1970- och 1980-talen. Idag fungerar digitaliseringen som en katalysator som förstärker och påskyndar den utveckling som redan var på gång. En av de mest omtalade men inte lika påtagliga eller mätbara följderna av förlagsvärldens strukturella förändringar är maktförskjutningen som har ägt rum inom förlagen. Inträdet av ekonomer i det litterära fältet omkring 1970-talet innebar startskottet för en rad förändringar i förlagens beslutsfattande och agerande, både vad gäller organisationskulturen och arbetsrutiner. Tidigare brukade förläggarna, som ofta också ägde förlagen, bära både det publicistiska och ekonomiska ansvaret. Numera kännetecknas moderna storförlag av en maktdelning i toppen, oftast mellan en ekonomiutbildad vd och en mer litterärt inriktad förlagschef.⁷ Maktdelningen liknar den klassiska bilden av förläggeri som en mötesplats mellan "börs och katedral", där "börs" syftar på att förlagsverksamhet kan betraktas som en affärsverksamhet med tonvikt på konkurrensstrategier och marknadsorienterade aktiviteter i en värld av pengar, medan "katedral" betonar förläggaryrkets personliga relationer och förlagets prestige inom fältet.⁸

I och med att det har skett ett maktskifte inom förlagen höjs allt fler röster för att marknadslogiken har blivit viktigare på bekostnad av den konstnärliga eller publicistiska logiken.⁹ I förlagssammanhang brukar man tala om "börsens triumf över katedralen", som om balansen mellan ekonomin och kreativiteten skulle ha försvunnit.¹⁰ För många symboliserar Storytels köp av Norstedts 2016 – vars förlagshus på Riddarholmen sägs sträcka sig som en katedral mot himlen – kulmen i kampen om makten över börsen och en övergång till en ny sorts digitaliserad bokvärld. Förvärvet av Norstedts vittnar om ett fält i förändring, där gamla institutioner och positioner har omskapats och nya institutioner, ljudboksproducenter, strömningstjänster och litterära priser specifikt avsedda för ljudboksformatet har

vuxit fram. Redan idag står bokströmningstjänster, med Storytel i spetsen, för nära en tredjedel av den totala omsättningen på den svenska bokmarknaden.¹¹ I den nya förlagsvärlden råder därmed andra lagar. För många förlag, särskilt de som har ett fokus på underhållningslitteratur, fungerar ljudboksutgivningen som en krockkudde för att hantera den fysiska bokens minskade upplagor och som utgivningsstrategi för att vara bättre anpassat till framtiden. Eftersom ljudböcker tar en alltmer framträdande plats i litteratursamhället, är det sannolikt att normerna för hur litterära verk skrivs och bedöms håller på att förändras, vilket onekligen påverkar redaktionella beslut. I ett vidare perspektiv utgör strömningsekonomin en del av en bredare ”algoritmisk kultur”, som förstärker den asymmetriska maktbalansen mellan förlag, författare och läsare å ena sidan, och teknologibolag å den andra.¹²

De digitala abonnemangstjänsternas framgång och populärlitteraturens dominans i ljudboksformatet påminner på sätt och vis om den franske sociologen Robert Escarpits kretsloppsteori, som länge betraktats som förlegad.¹³ Även om modellen inte helt kan överföras till dagens svenska kontext, bidrar Escarpit till en ökad förståelse för hur den digitala logiken påverkar och delar upp marknaden. Att exempelvis ljudböcker har andra förutsättningar än tryckta böcker lyfts ofta fram i kulturdebatter, där vissa befarar att ljudboksformatet gynnar en lättare sorts genrelitteratur på bekostnad av mer krävande kvalitetslitteratur.¹⁴ Denna trend framgår också av *Bokförsäljningsstatistiken* som visar att populärlitteratur och särskilt undergenren ”deckare och spänning” i olika avseenden dominerar abonnemangstjänsterna.¹⁵

EN KONSERVATIV REVOLUTION I FÖRLAGSBRANSCHEN

Ovanstående genomgång aktualiserar Bourdieus konstaterande att kommersiella betingelser i allt högre grad påverkar

förlagen, vilket enligt honom hotar det litterära fältets autonomi.¹⁶ För att ett fält – det litterära utgivningsfältet i detta fall – överhuvudtaget ska kunna bedömas som ett autonomt fält krävs att vissa villkor är uppfyllda: fältet ska bland annat besitta sin egen specifika typ av kapital (det litterära kapitalet eller det erkännande som författare, förlag eller verk kan tillskrivas av konsekurationsinstanser som kritiker, forskare, litterära priser, med mera), det ska existera en grundstruktur bestående av polariteter mellan konkurrerande värdehierarkier och fältet ska kännetecknas av en ”omvänd ekonomi”.¹⁷ Med det sista menas att fältets eget specifika kapital har ett högre symboliskt värde än ekonomiska tillgångar och andra värdsliga mått på framgång. Det betyder i det litterära fältet att en hög försäljning kan resultera i låg status och misslyckande på kort sikt kan leda till framgång på lång sikt. Enligt Bourdieu är den idealtypiska förläggaren den som kan förena det oförenliga, kärleken till konsten för konstens skull med strävan efter vinst, eld med vatten. Att framgångsrikt hantera denna dualitet är en egenkap förläggare lyckas med i begränsad utsträckning och som kräver förmågan att både kunna läsa och räkna, att våga ta risker utan att förlora helhetsbilden ur sikte. I verkligheten kommer förläggare dock att luta åt den ena eller andra polen.¹⁸ I sin sista empiriska studie konkluderar Bourdieu att det riktiga motståndet mot marknadskrafterna, rotat i en nationell tradition av avantgardism, finns bland småförlagen som verkar utan vinstintresse och som publicerar experimentella och okända författare till varje pris, utan att nödvändigtvis kunna räkna med externt ekonomiskt utgivningsstöd. Så länge det finns förespråkare som stödjer dessa på sätt och vis avantgardistiska småförlag, kritiker som försvarar deras listor, bokhandlare och bibliotekarier som köper in deras titlar och läsare som upptäcker dem, argumenterar Bourdieu, förblir deras arbete en ”realistisk investering” som kan säkra ett minimalt erkännande, både materiellt och symboliskt.¹⁹

Men världen har inte stått stilla under de åren sedan artikeln skrevs och mycket tyder på att fältets autonomi har ytterligare försvagats. Frågan är åt vilket håll de enskilda förlagen rör sig eller vänder sig från och om det går att spåra eventuella trender. I ett litet land som Sverige är det inte givet att man kan ha ett autonomt litterärt fält. Befolkningen är liten, författarna är få och förlagen små. Så hur ser maktförhållandena egentligen ut i ett litet språkområde som kännetecknas av en liberal bokmarknad och som i hög grad präglas av digitalisering, med allt vad det innebär av ljudboksutgivning, algoritmisering och rationalisering? I det som följer försöker vi på ett liknande och aktualiserat sätt som Bourdieu analysera det samtida svenska litterära förlagsfältets struktur och kartlägga motsättningarna som skiljer nutida svenska förlag åt.

DET FÄLTANALYTISKA PERSPEKTIVET

För att komma åt fältets struktur och studera förlagens positioner i den använder vi oss av multipel korrespondensanalys (MCA), en induktiv analysmetod som möjliggör att grafiskt representera relationer mellan data i ett punktmoln. Hur individerna – alltså förlagen i detta fall – positionerar sig beror på hur deras variabelvärden samvarierar. Individer som tenderar att ha likartade egenskaper samlas nära varandra och vice versa. MCA ger en ögonblicksbild av fältet som registrerar tillståndet på en bestämd tidpunkt.²⁰ Metoden är särskilt användbar när man hanterar ett omfattande empiriskt material från olika datakällor och register, där indikatorerna utgörs av kategoriska variabler. MCA synliggör mönster och samband mellan olika variabler, vilket ger en djupare förståelse av datamaterialet. Det är också viktigt att notera att strukturen inte är given på förhand utan att molnet förändras beroende på hur många och hur olika variablerna är som ingår i konstruktionen.

Vår studie tar avstamp i en fransk tradition av korrespondensanalys som har utvecklats av matematikern Jean-Paul Benzécri på 1960-talet och sedan dess vidareutvecklats av Brigitte Le Roux och Henry Rouanet. Korrespondensanalys och det fältanalytiska perspektivet har framför allt kommit att användas inom sociologin, men har även gjort insteg i många andra discipliner. I Sverige förknippas traditionen mest med den pedagogiska och utbildningssociologiska forskningsgemenskapen kring Donald Broady som växte fram under 1980-talet i Stockholm och senare i Uppsala. Men Pierre Bourdieus metodologiska principer har också kommit att betyda mycket inom litteratursociologin. Även om många studier på ett eller annat sätt applicerar den fältteoretiska apparaten är det få som i likhet med Bourdieu bygger på ett stort empiriskt material och genomför kvantitativa analyser med korrespondensanalys som redskap. Av särskilt intresse i det här sammanhanget är Daan Vandenhauves studie (2004) om lyrikdebutanternas inträde i det svenska litterära fältet under det sena 1960- och 1970-talet och Tore Slaattas undersökning (2018) av författarens ställning i det norska litterära fältet år 2011.²¹

DET SVENSKA LITTERÄRA UTGIVNINGSFÄLTET 2022

Det första steget i vår analys är att definiera populationen. Urvalet av förlag som är aktiva som svenska litterära utgivare har gjorts utifrån en databas där samtliga i Nationalbibliografin registrerade skönlitterära titlar för vuxna mellan åren 2010–2022 ingår. Sökningarna i december 2021 och oktober 2023 resulterade i 38 473 titlar, utgivna av 3 693 förlag och bokutgivare. Databasen täcker både svenska original och titlar i svensk översättning. En närmare granskning av materialet visar att merparten av dessa utgivare, ca. 3 000 beroende på hur de räknas, utgörs av egenutgivare.²² Studien avser dock inte att undersöka samtliga utgivare som har gett ut skönlitteratur, utan fokuserar

enbart på professionella bokförlag med regelbunden utgivning, här definierade som förlag som har varit verksamma på den svenska förlagsmarknaden under 2010–2022, som under perioden har gett ut minst fyra skönlitterära titlar per år och som har fortsatt sin verksamhet fram till 2022. För att även fånga de förlag som fungerar enligt andra produktionslogiker än volym på marknaden har urvalet kompletterats i två riktningar. Vi inkluderar också förlag med en tydlig profil mot skönlitterär utgivning om de antingen har tilldelats litteraturstöd från Kulturrådet eller om förlagen har omnämnts i Örnen & Kråkans årsböcker för aktuell poesikritik 2017–2022.²³

Utöver dessa förlag, som i många fall även ger ut digitala ljudböcker, räknar vi in ytterligare sju ljudboksförlag. Uppgifterna baseras på studier av Karl Berglund och Mats Dahllöf som har undersökt digitala ljudboksbästsäljare på den svenska bokmarknaden och Jerry Määttä som har granskat utbudet av ansedd kvalitetslitteratur hos de svenska digitala abonnemangstjänsterna.²⁴ Medan Berglund och Dahllöf täcker hela det kommersiella toppsegmentet på marknaden för skönlitterära ljudböcker, ligger fokus på högprestigelitteraturen i Määttäs undersökning.

Totalt har 137 professionella bokförlag, imprints och ljudboksproducenter sällats fram ur populationen. För dessa 137 individer har vi sedan systematiskt samlat in olika uppgifter som kännetecknar dem som ekonomiska och symboliska producenter. Tabell 1 nedan visar vilka egenskaper som vi använt i analysen. Variablerna är grupperade efter teman som representerar skilda dimensioner i förlagsvärlden: förlagsmässig professionalitet och förlagens finansiella status, vikt på marknaden och betydelse i det litterära fältet. Förlagsmässig professionalitet och förlagens finansiella status omfattar tre variabler: förlagets omsättning 2020–2022, antalet avlönade anställda 2022, samt medlemskap i Svenska Förläggareföreningen i perioden 2010–2022.²⁵ Vikt på marknaden mäts av antalet bästsäljare (i alla kategorier) i *Svensk Bokhandels* månatliga topplistor 2010–

2022. En andra variabel mäter vikten på ljudboksmarknaden genom en kombination av konsumtionsdata över strömmade bästsäljare i Storytels plattform och vinst i Storytel Awards 2010–2022.²⁶ Betydelse inom fältet har operationaliserats med hjälp av indikatorer för olika former av

Tabell 1. Variabler och modaliteter som ingår i konstruktionen

Förlagsmässig professionalitet och förlagens finansiella status		
<i>Omsättning, uttryckt i tSEK</i>	<i>Antal avlönade anställda</i>	<i>Medlemskap i SvF, uttryckt i år</i>
Turnover 1: 106–898	Emplo: 0	SvF: 0
Turnover 2: 1005–6610	Emplo: 1	SvF: 1–4
Turnover 3: 8308–1230087	Emplo: 2	SvF: 6–18
Turnover ?	Emplo: 3–7	SvF: 20–22
	Emplo: 9–149	
Vikt på marknaden		
<i>Antal bästsäljare i topplistor</i>	<i>Strömmade bästsäljare/Storytel Awards</i>	
Bestsel: 0	Beststream: yes	
Bestsel: 1–25	Beststream: no	
Bestsel: 27–114		
Bestsel: 146–1522		
Betydelse inom fältet		
<i>Ancienntiet, uttryckt i år</i>	<i>Plats</i>	<i>Litteraturstöd Kulturrådet</i>
Sen: 1–7	STHLM	KR: 0
Sen: 8–11	GÖ/LU/MA/UPP	KR: 1–2
Sen: 12–17	Other	KR: 3–9
Sen: 18–27		KR: 10–27
Sen: 28–47		KR: 28–480
Sen: 48–199		
<i>Litterär tidskrift</i>	<i>Introduktör Nobelpriset</i>	<i>Svensk Bokkonst</i>
Yes	Yes	Awards: yes
No	No	Awards: no

symboliskt kapital: förlagets ålder och plats, tilldelning av litteraturstöd från Kulturrådet, utgivning av litterära tidskrifter, antalet introduktioner av blivande Nobelpristagare på den svenska marknaden, samt vinst i Svensk Bokkonsts utmärkelse för kvalitet vad gäller böckers formgivning och materialitet.²⁷ Med tanke på att variansen i MCA bestäms av antalet variabler och modaliteter gäller generellt att vi har kodat variabelerna enligt två principer: att i möjligaste mån komma fram till modaliteter med ett lika antal observa-

i termer av "haves" och "have-nots". Bland de modaliteter som har störst betydelse för axeln (variabelvärde ≥ 2.56 ; se Tabell 2 för en översikt över modaliteterna med de högsta bidragsvärdena) ställs förlag med en hög anciennitet (en lång förlagstradition och ett långvarigt medlemskap i Förläggareföreningen), en hög omsättning, ett stort antal anställda samt en stor mängd bästsäljare och symboliskt kapital (både i form av utgivningsstöd och litterära priser) mot förlag som har ett fåtal anställda, som inte är medlem i Svenska Förläggareföreningen, som oftast befinner sig utanför Stockholms maktcentrum och som kännetecknas av en generell brist på ekonomiskt och symboliskt kapital.³⁰ Den andra axeln (*y*-axeln) står för den största resterande variansen (9,5%) och ställer olika typer av kapital mot varandra. Axeln skiljer med andra ord förlag enligt deras kapitalstruktur. Den variation som axeln speglar ställer symboliskt kapital mot ekonomiskt kapital. På så sätt säger axeln något om fördelningen mellan eller den relativa vikten av förlagens ekonomiska och symboliska tillgångar. Längs axeln står litteraturstöd, Svensk Bokkonsts utmärkelse samt introduktionen av blivande Nobelpristagare, indikatorer på symboliskt kapital som visar på betydelsen inom fältet, mot exempel på ekonomiska mått på framgång som en hög omsättning, (strömmade) bästsäljare och avsaknaden av statligt litteraturstöd.

Rummet av egenskaper kännetecknas alltså av en dubbel polaritet, med en stark volymaxel som längs den första axeln skiljer åt egenskaper som tyder på kapitalinnehav av olika slag från egenskaper som anger brist på varje form av kapital och en strukturaxel som längs den andra axeln skiljer indikatorer för ekonomiskt kapital från indikatorer för symboliskt kapital.

Tabell 2. Översikt över variabelvärdena med de högsta bidragsvärdena

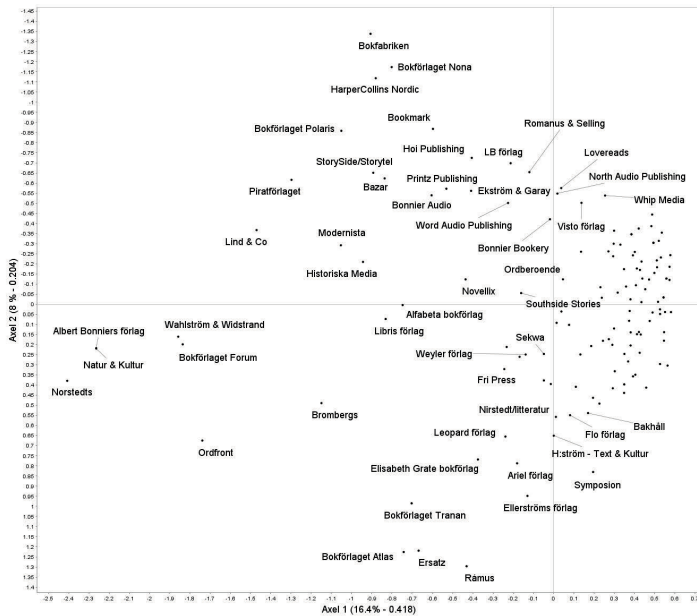
Axel 1				Axel 2			
Variabel	Variabelvärde	Koordinat	Bidrag	Variabel	Variabelvärde	Koordinat	Bidrag
Anställda	Emplo: 9–149	-1,889	10,2	Kulturrådet	KR: 0	-0,755	7,4
Bästsäljare	Bestsel: 146–1522	-2,193	9,2	Omsättning	Turnover: 3	-0,896	6,3
SvF	SvF: 20–22	-1,999	8,9	Anställda	Emplo: 9–149	-0,984	5,7
Storytel	Beststream: yes	-1,733	8,6	Bästsäljare	Bestsel: 27–114	-1,036	4,2
Ålder	Sen: 48–199	-2,599	8,6	Ålder	Sen: 8–11	-0,692	3,9
Omsättning	Turnover: 3	-1,462	8,1	Storytel	Beststream: yes	-0,793	3,7
Nobelpriset	Yes	-1,860	7,1				
Bokkonst	Awards: yes	-1,051	4,6	Ålder	Sen: 28–47	0,707	3,6
Kulturrådet	KR: 28–480	-0,986	4,0	Anställda	Emplo: 2	0,631	4,1
Bästsäljare	Bestsel: 27–114	-1,150	2,5	Bästsäljare	Bestsel: 1–25	0,724	4,3
				Nobelpriset	Yes	1,252	6,6
Anställda	Emplo: 1	0,610	2,5	Omsättning	Turnover: 2	1,037	9,1
SvF	SvF: 0	0,475	2,5	Bokkonst	Awards: yes	1,078	9,8
Bästsäljare	Bestsel: 0	0,540	4,1	Kulturrådet	KR: 28–480	1,083	9,9

Hur förhåller förlagen sig nu till varandra i denna konstellation? Figur 2 ger en översikt över spridningen av förlagen längs den första och andra axeln. Som framgår skiljer sig, å ena sidan, en liten grupp förlag som positioneras tydligt längs den första axeln och som befinner sig ytterst till vänster i figuren från en större grupp förlag som koncentrerar sig till höger i figuren; å andra sidan finns det två grupper förlag som framför allt positioneras längs den andra axeln, förlag som befinner sig i den övre regionen och som opponerar sig mot förlag som placeras längs den andra axelns nedre del.

En hierarkisk euklidisk klusteranalys (HEC) som vi genomfört i anslutning till korrespondensanalysen bekräftar denna visuella tolkning i fyra grupper. Klusteranalys används för att gruppera individer i naturliga kluster på ett

sådant sätt att elementen inom samma kluster är så lika varandra som möjligt samtidigt som de är så olika element ur andra kluster som möjligt.³¹ Förlag med flest liknande egenskaper eller beteenden samlas till samma kluster och vice versa.

Figur 2. Rummet av individer

Den första, mest resursstarka gruppen längst till vänster i rummet ($n=7$) rymmer de stora allmänutgivande förlagen och förlagsgrupper. Dit hör förlag och imprints som Albert Bonniers, Forum och Wahlström & Widstrand, Norstedts och Natur & Kultur. Kännetecknande för gruppen i allmänhet är förlag med en lång tradition (sen: 48–199), en hög omsättning och ett stort antal anställda (emplo: 9–149). Förlagen är Stockholmsbaserade aktiebolag (förutom Natur & Kultur som är en stiftelse), har varit medlemmar i Svenska Förläggareföreningen sedan länge och har genom

åren lyckats ackumulera stora mängder litterärt och ekonomiskt kapital. I utkanten av klustret ligger Ordfront och Brombergs. Ordfront tillhör visserligen inte någon av de stora förlagsgrupperna, och med en årlig genomsnittlig omsättning på 25 miljoner kronor och en förlagsredaktion på sju personer skiljer förlaget sig från de övriga förlagen inom klustret, men dess position kan förklaras av de egenskaper Ordfront delar med de övriga förlagen i klustret. Förlaget grundades 1969, har under flera år kunnat räkna med stöd från Kulturrådet och är precis som alla andra förlag och imprints i Grupp 1 introduktör av en eller flera Nobelpristagare. Detsamma gäller också Brombergs som är ännu mindre än Ordfront, därav dess placering längst till höger, och som till skillnad från de andra förlagen i klustret aldrig har belönats med Svensk Bokkonsts utmärkelse.

Figur 3. Klusteranalys

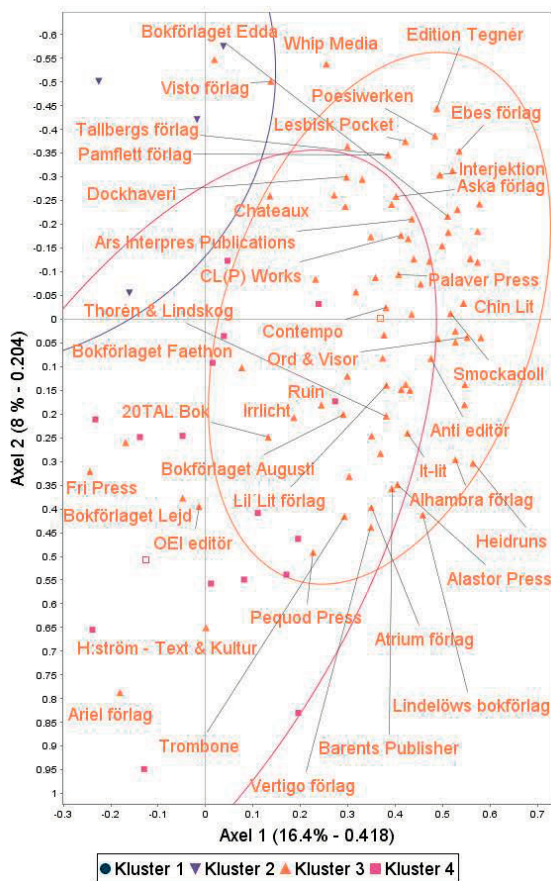

Grupp 2 ($n=23$) befolkas av främst medelstora förlag och imprints som Bookmark, Bokfabriken, HarperCollins Nordic, Lind & Co, LB förlag, Piratförlaget, Polaris och Printz. Gemensamt för förlagen är en större tonvikt vid ekonomiska tillgångar och en tydlig inriktning på genrelitteratur och ljudboksutgivning. Förlagen står för de flesta bästsäljarna i tryckt format och återfinns bland de mest populära böckerna hos Storytel. Här hittar vi också de stora förlagens digitala imprints och andra ljudboksproducenter, som Bonnier Audio, Bonnier Bookery, StorySide/Storytel Original och Word Audio Publishing. Avsaknaden av symboliskt kapital i form av anciennitet, litterära priser och litteraturstöd är det som främst skiljer förlagen i Grupp 2 från förlagen i Grupp 1. Det är också värt att notera förekomsten av hybridförlagen Hoi Publishing och Ekström & Garay. Detta är knappast förvånande med tanke på deras brist på symboliskt kapital, men relativt höga omsättning tack vare den författarfinansierade utgivningsmodellen.

Längst ut till höger i rummet präglas fältet av en koncentration av förlag. Grupp 3 ($n=85$) utgörs av en bred och blandad grupp av små- och mikroförlag. Klustret kännetecknas av att förlagens samlade tillgångar är små. Här återfinns bland annat förlag som ger ut översatt skönlitteratur från olika språk och geografiska områden (Ariel, Alhambra, Contempo, Ruin, Thorén & Lindskog), små poesiförlag (Chateaux, Edition Tegnér, Interjektion, Pamflett, Poesiwerken), tidskriftsförlag (20TAL Bok, Ars Interpres Publications, CL(P) Works, OEI Editör), regionala småförlag (Atrium, Barents, Heidruns, Ord & Visor), queerförlag (Dockhaveri, Lesbisk Pocket, Tallbergs) och hybridförlag (Blue Publishing, Ebes förlag, Visto, Whip Media). I klustret finns en tydlig överrepresentation av förlag som befinner sig utanför Stockholm, som har ett fåtal avlönade anställda (emplo: 1) eller inte har några anställda alls (emplo: 0) och som drivs som ekonomiska/ideella föreningar, enskilda firmor eller handels- och kommanditbolag. Förlagen i Grupp 3 varierar också starkt sinsemellan. Förlagen längst

uppe i klustret är mindre etablerade jämfört med de förlag längst ned i klustret som generellt sett har högre prestige. Dessa förlag är vanligtvis äldre och har i högre grad tillgång till statligt stöd.

Figur 4. Detaljbild av det tredje klustret

Den fjärde och sista gruppen ($n = 22$) är relativt homogen. Exempel på förlag och imprints som ingår i gruppen är småförlagen Bakhåll, Celanders, Ellerströms, Ersatz, Råmus, Tranan och Weyler. Det som framför allt skiljer

Grupp 4 från Grupp 3 är ett högre erkännande inom fältet. Förlagen har en utpräglad kvalitetslitterär utgivning, ger oftast ut översatt skönlitteratur och har genom åren erhållit överproportionellt många bidrag från Kulturrådet (KR: 28–480). Förlagen tenderar att ha en högre omsättning (turnover: 2), fäster stort värde på böckers materiella form och utseende (Bokkonst awards: yes) och har ofta introducerat en eller flera Nobelpristagare på den svenska marknaden.³²

Det som vi med andra ord ser när vi undersöker förlagens spridning i rummet är en förskjutning från stora anrika förlag, förlagsgrupper och deras imprints i den vänstra delen av figuren, till medelstora förlag med fokus på bästsäljare och ljudböcker samt erkända och etablerade småförlag ungefär i mitten av diagrammet. Ju längre vi rör oss åt höger, desto mindre blir omsättningen, antalet bästsäljare och antalet beviljade bidrag från Kulturrådet. Det leder till en samling av små- och mikroförlag som innefattar allt från avantgardistiska poesiförlag till nystartade fantastikförlag, klassikerförlag, hybridförlag och bokutgivare som befinner sig på gränsen till amatörverksamhet.

ELD OCH VATTEN?

Analysen av det svenska litterära förlagsfältet 2022 har visat att förlagsvärlden kan struktureras enligt två principer, baserade på förlagens kapitalvolym och förlagens kapitalstruktur. Analysen illustrerar att den i förlagssammanhang gängse bilden av förläggeri som ett spänningsfält mellan kommersiella intressen och kulturella värden, mellan börs och katedral, fortfarande är relevant och utgör en viktig strukturerande faktor i hur förlag förhåller sig till varandra. Korrespondensanalysen visar också snedvridningen i maktbalansen. Den bild som framträder är en av ett förlagsfält bestående av högst ojämnt fördelade resurser, där vissa förlag besitter både mycket symboliskt och ekonomiskt kapital, medan andra förlag besitter mer av det ena och mindre

av det andra. Ännu andra förlag har inga tillgångar alls. Denna uppdelning lyfts särskilt fram i klusteranalysen som resulterat i fyra urskiljbara grupper av förlag.

När vi ser på hur individerna fördelar sig i planet, märks att de stora förlagen intar en mer säregen position i den vänstra delen av rummet, klart distanserad från de andra förlagen. I och med att förlag som Albert Bonniers och Norstedts har en lång tradition och lyckats bygga ett namn för sig själva, befinner sig mitt i Sveriges kulturella, mediala, politiska och ekonomiska centrum, ingår i kapitalstarka vertikalt integrerade förlagskoncerner och därmed har tillgång till större resurser för marknadsföring och PR, och under flera årtionden har lyckats förvärva stora mängder symboliskt kapital, har de i termer av makt, de absolut bästa villkoren att i stor utsträckning dominera förlagsfältet – därav deras positioner, långt borta från alla andra individer.

Snarare än enbart ett registrerande av en yttre verklighet är MCA – som alla analysinstrument – ett konstruktionsarbete vars utfall avgörs av vad och hur man mäter, konstruerar variabler och kodar variabelvärden. I ljuset av detta blir frågan om vi lyckats blottlägga strukturella relationer mellan de samtida svenska litterära förlagen som kan betraktas som meningsfulla, både utifrån ett bredare teoretiskt forskningsperspektiv och utifrån en praktisk förståelse av dagens förlagsvärld. Vi är benägna att svara ja på den frågan. Analysen bekräftar i mångt och mycket den gängse uppfattningen av konstellationerna i förlagsvärlden, med exempelvis en stor skillnad mellan mäktiga storförlag i Stockholm och påvra småförlag i periferin. Resultaten ansluter till tidigare forskning, särskilt analyser av förlagsvärlden som ett fält, eftersom vi kommer fram till att dagens svenska förlagsvärld kan struktureras enligt två fundamentala dimensioner: kapitalvolym och kapitalstruktur. Analysen blottlägger tydliga strukturer, samtidigt som den inte homogeniserar, vilket framgår av klusteranalysen, som visar spridningen av förlagen inom ett och samma kluster.

Det valda perspektivet och tillvägagångssättet leder också till oväntade men intressanta resultat. Ett aktuellt exempel är diskussionen kring de svenska hybridförlagen.³³ På ytan tycks hybridförlag vara fundamentalt annorlunda traditionella förlag i och med att den författarfinansierade affärsmodellen skiljer sig väsentligt från traditionell förlagspraxis. Men under det som ser ut som oöverkomliga skillnader döljer sig en struktur som visar att hybridförlag positionerar sig längs axlarna precis som alla andra förlag. Därmed blir också skillnaderna mellan de olika hybridförlagen synliga. Vissa opererar under helt andra omständigheter än andra, vilket framgår av de betydande avstånden mellan exempelvis Ekström & Garay och Hoi Publishing å ena sidan och Blue Publishing och Ebes förlag å den andra.³⁴

Målet har varit att utifrån ett begränsat antal data och på ett sätt som tidigare studier inte gjort, analysera det samtida svenska litterära förlagsfältets struktur. I vår strävan att anlägga ett relationellt perspektiv har vi i detta kapitel tecknat en karta över de svenska skönlitterära förlagen. Vi har kartlagt relationerna mellan förlagens olika typer av tillgångar, undersökt deras rumsliga fördelning, avstånd och närhet. Analysen har inte bara visat ett rum av positioner som samlingspunkter av kapital. Den tyder också på att positionerna i rummet erbjuder orienteringspunkter som styr förlagens verksamhet, med förlag som framför allt satsar på marknadens erkännande och förlag som främst eftersträvar symboliskt kapital. Strukturanalysen har på så sätt resulterat i en värdefull bild av dem som befolkar den svenska förlagsvärlden. Med kartan vid handen blir det nu möjligt att vidare utforska det svenska skönlitterära fältet och undersöka hur förlagen beter sig i denna struktur.

NOTER

- 1 Pierre Bourdieu, "Une révolution conservatrice dans l'édition", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 1999, s. 3–28.
- 2 Johan Svedjedal, "Från A-bokhandel till e-böcker. Trekvarter sekl på svensk bokmarknad", i *Böckernas tid. Svenska Förläggareföreningen och svensk bokmarknad sedan 1943*, red. Johan Svedjedal, Stockholm 2018, s. 34–37.
- 3 I ett nordiskt sammanhang, se t.ex.: Hans Hertel, *500.000£, er prisen. Bogen i mediesymbiosens tid*. Stockholm 1996; Anna-Maria Rimm, "Ågandekonzentration, förlagsstrategier och litterär kvalitet. Synen på vertikal integration på den svenska respektive tyska bokmarknaden", *Nordicom-Information*, 2014, s. 9–28; Staffan Sundin, "Ökad integration och koncentration. Den svenska bokmarknaden i förändring", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare*, red. Ulla Carlsson & Jenny Johannisson, Göteborg 2012, s. 259–294.
- 4 Kurt Andrews & Philip M. Napoli, "Changing Market Information Regimes: A Case Study of the Transition to the BookScan Audience Measurement System in the U.S. Book Publishing Industry", *Journal of Media Economics*, 2006, s. 33–54; Clayton Childress, "Decision-making, market logic and the rating mindset: Negotiating BookScan in the field of US trade publishing", *European Journal of Cultural Studies*, 2012, 604–620; Tatiana Hutton, "Bookscan: A marketing tool or literary homogenizer?", *Publishing Research Quarterly*, 2002, 46–51; André Schiffrin, *Förlag utan förläggare*. Stockholm 2001; Marc Verboord, "Market Logic and Cultural Consecration in French, German and American Bestseller Lists", *Poetics*, 2011, s. 290–315.
- 5 För en diskussion kring egenutgivning och framväxten av självpubliceringsföretag på den svenska bokmarknaden, se Karl Berglund, *Deckarboomen under lupp. Statistiska perspektiv på svensk kriminallitteratur 1977–2010*. Uppsala 2012, s. 42–50.
- 6 Henrik Fürst, Varför drömmer man om att bli författare? *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2020, s. 10–20.
- 7 Jan-Erik Pettersson, *Vad gör de på bokförlagen?* Stockholm 2011, s. 17–23.
- 8 Kristina Lundblad, "Föreställningar om förlag. Gränser mellan produktion och förmedling i den svenska bokvärlden, 1600-tal till idag", *Biblis*, 2016, s. 3–11; Patricia H. Thornton & William Ocasio, "Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Succession in the Higher Education Publishing Industry, 1958–1990", *American Journal of Sociology*, 1999, s. 801–843.
- 9 Clayton Childress, *Under the Cover. The Creation, Production and Reception of a Novel*. Princeton 2017, s. 85–106.
- 10 Adam Svanell, "Mästarnas marknad", *Fokus*, 28 september 2012.

- 11 Av den totala bokförsäljningen 2023 ligger de svenska abonnemangstjänsternas marknadsandel på 31,7%, jämfört med 28,8% 2022 och 26,2% 2021. Se Svenska Förläggareföreningen & Svenska Bokhandlareföreningen, *Bokförsäljningsstatistiken 2023 och utvecklingen de senaste sex åren (2018–2023)*. Stockholm 2024.
- 12 Karl Berglund, *Reading Audio Readers. Book Consumption in the Streaming Age*. London 2024; Terje Colbjørnsen, "The streaming network: Conceptualizing distribution economy, technology, and power in streaming media services", *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 2021, s. 1264–1287; Ted Striphas, "Algorithmic culture", *European Journal of Cultural Studies*, 2015, s. 395–412.
- 13 Detta diskuteras mer ingående i en rapport från Svenska Förläggareföreningen 2022. Se Jerry Määttä, Ann Steiner & Karl Berglund, *Skilda världar. Kvalitetslitteraturens villkor i Sverige idag*. Stockholm 2022, s. 75–77. Samma studie pekar på att utvecklingen gått i riktning mot en aktualisering av Escarpits kretsloppsmodell. Rapportförfattarna argumenterar att strömningstjänsterna nästan kan betraktas som en distributör av främst populärlitteratur, avgränsad från bokmarknaden av diverse anledningar. Denna bild nyanseras emellertid av formexperiment och litterär förnyelse som uppstår vid sidan om den kommersiellt orienterade ljudboken. Se exempelvis den numera nedlagda webbsidan Podpoesi som samlade poesiuppläsningar inlästa av författarna själva; Louise Münster, Hans Kristian S. Rustad & Michael Kallesoe Schmidt, *Digtoplasning. Former og fællesskaber*. Bergen 2022; Jimmie Svensson, "Fjärrlyssning. En kvantitativ studie av uppläst svensk samtidspoesi", *Edda*, 2022, s. 184–205. Samtidigt lyfter andra studier fram hur ljudmediet kan leda till nya former av litterära upplevelser, där den auditiva aspekten skapar nya dimensioner och tillför texten mening. För en diskussion kring ljudbokens teatralitet, se Sara Tanderup Linkis & Julia Pennlert, "En helt annan upplevelse". Ljudbokens band till sina läsare, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2022, s. 41–53. Detta för att visa på bredden i ljudboksutgivningen som illustrerar hur spänningarna i det kulturella fältet aktualiseras inom ljudbokssegmentet.
- 14 Hedda Hanner, Alice O'Connor & Erik Wikberg, *Ljudboken: Hur den digitala logiken påverkar marknaden, konsumtionen och framtiden*. Stockholm 2019, s. 7–12.
- 15 Svenska Förläggareföreningen & Svenska Bokhandlareföreningen 2024, s. 42–43.
- 16 Bourdieu 1999, s. 3–28.
- 17 Donald Broady, "Inledning: en verktygslåda för studier av fält", i *Kulturens fält*, red. Donald Broady, Göteborg 1998, s. 11–26.
- 18 Bourdieu 1999, s. 16.
- 19 Bourdieu 1999, s. 26. Vad gäller svenska förhållanden idag så spelar det statliga stödet en viktig roll i detta sammanhang. För många, särskilt mindre förlag är det statliga litteraturstödet en förutsättning för att

kunna upprätthålla den litteratur som saknar ekonomisk bärkraft. Litteraturstödet inrättades 1975 i syfte att garantera en högkvalitativ utgivning och fungerar som kompensation eller konkurrensmedel gentemot den billigare massmarknadslitteraturen. Se även Erik Peurell, "Litteraturstödet tillkomst och effekter ur Svenska Förläggareföreningens perspektiv", i *Böckernas tid. Svenska Förläggareföreningen och svensk bokmarknad sedan 1943*, red. Johan Svedjedal, Stockholm 2018, s. 499–568; Gisèle Sapiro, "The literary field between the state and the market", *Poetics*, 2003, s. 441–464.

- 20 Brigitte Le Roux & Henry Rouaenot, *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*. Dordrecht, Boston, London 2004.
- 21 Tore Slaatta, "Skjønnlitteraturen og forfatterens makt", i *Iverksettelse. Fire studier av kunst, autonomi og makt*, red. Tore Slaatta, Oslo 2018, s. 36–132; Daan Vandenhaute, *Om inträdet i världen. Lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält*. Hedemora 2004.
- 22 Egenutgivare definieras här som de förlag som enbart ger ut författarens/förläggarens böcker, ofta men inte nödvändigtvis i samarbete med externa bokutgivningstjänster. Förlag som startade som egenutgivare men därefter har växt något och ger ut ytterligare en eller flera författare (t.ex. anomaR förlag) räknas också dit. Se även Berglund 2012, s. 18–19.
- 23 Med "en tydlig profil mot skönlitterär utgivning" menas förlag vars utgivning består av åtminstone en fjärdedel skönlitterära titlar (inom genren prosa, lyrik, drama och litterär essäistik) under den undersökta perioden. Örnen & Kråkan är en plattform för aktuell poesikritik som grundades 2017 av poeten Magnus William-Olsson. Varje år summeras poesiåret i ett kritiskt referensverk som ges ut i form av en litterär kalender. Trots sin relativt korta existens har Örnen & Kråkan snabbt etablerat sig som en betydelsefull aktör inom den svenska och nordiska poesiscenen. Sedan 2019 har nättidskriften fått institutionellt erkännande i form av produktionsstöd från Kulturrådet och 2018 och 2020 blev de nominerade till "Årets kulturtidskrift". Motiveringen lyfte fram hur plattformen genom kombinationen av en nättidskrift, poesipodd och litterär kalender har lyckats fylla ett tomrum som uppstått efter dagskritikens kris och skapat en plats för den fördjupade litteraturkritiken i dagens digitala värld. Att vi har valt lyrikutgivning som ett kriterium här beror på litteraturkategorins unika ställning i det litterära fältet. Ekonomiskt sett betraktas lyrikutgivning ofta som en förlustaffär, men symboliskt sett handlar det om andra typer av investeringar som kan motiveras genom dess estetiska, kulturella och konstnärliga värde. Se även Åsa Warnqvist, *Poesifloden. Utgivningen av diktsamlingar i Sverige 1976–1995*. Lund 2007, s. 210–212.
- 24 Karl Berglund & Mats Dahllöf, "Audiobook stylistics: Comparing print and audio in the bestselling segment", *Journal of Cultural Analytics*, 2021,

- s. 1–30; Jerry Määttä, ”Kvalitetslitteraturen i luren. Utbudet av Nobelpristagare och Augustnominerad skönlitteratur som strömmande svenska ljudböcker”, i *Från Strindberg till Storytel. Korskopplingar mellan ljud och litteratur*, red. Julia Pennlert & Lars Ilshammar. Göteborg 2021, s. 295–326.
- 25 Uppgifter om omsättning och antal anställda har hämtats från databasen Retriever. För att undvika utstickare har vi beräknat den genomsnittliga omsättningen i perioden 2020–2022. Medlemskap i Svenska Förläggareföreningen anses vara en indikator på förlagsmässig professionalitet.
- 26 Med ”strömmade bästsäljare” avses de böcker som har strömmats mest bland ljudböckerna hos Storytel enligt plattformens egna användardata 2015–2019. Se Berglund & Dahllöf 2021. Förlagen som återfinns bland Storytels strömmade bästsäljare och de förlag som har vunnit Storytel Awards är i stor utsträckning desamma.
- 27 Introduktionen av blivande Nobelpristagare syftar på perioden innan Nobelpriset tillkännages, när förlag för första gången introducerar ett författarskap på den svenska marknaden. Introduktionen säger något om vilka typer av förlag som vågar ta risken att ge ut högprestigelitteratur, definierat av Jana Rüegg som ”den litteratur som av det litterära fältets smakbildare har bedömts ha hög prestige”. Uppgifter baseras på Jana Rüegg, *Nobelbanor. Svenska förlags utgivning av översatta Nobelpristagare i litteratur sedan 1970*. Uppsala 2021.
- 28 Förutom rent binära variabler har vi i vissa fall delat in variabler i intervall med ett jämnt antal observationer, även kallat ”equal-frequency binning”, i syfte att minska effekten av utstickare. Se även Johs Hjellbrekke, *Multiple Correspondence Analysis for the Social Sciences*. London 2018, s. 35; 57.
- 29 Två axlar framträder tydligt. Den första axeln (egenvärde 0,42) har ett modifierat egenvärde på 76,6 procent, den andra axeln (egenvärde 0,20) svarar för 9,5 procent. Utifrån de modifierade egenvärdena går det att säga att de två första axlarna svarar för 86,1 procent av variansen i materialet.
- 30 Tröskelvärdet för variabelvärdena är 100 dividerat med 39 (antalet modaliteter), vilket ger 2.56.
- 31 Hjellbrekke 2018, s. 81–91.
- 32 Småförlagens betydelse för utgivningen av översatt litteratur och Nobelpristagare på den svenska bokmarknaden 1970–2016 diskuteras i Rüegg 2021 och Jana Rüegg, *Förmedla och förlägga. Utgivningen av översättningar från franska, tyska och spanska på svenska förlag 1970–2016*. Uppsala 2023.
- 33 Matilda Källén, ”Delad syn på hybridförlag”, *Svensk Bokhandel*, 21 oktober 2020.

- ³⁴ Robbe Vandersmissen, "From Grey to Great? Hoi Publishing and the rise of hybrid publishing services in Sweden", *Logos*, 2023, s. 44–59.